

MASARYKOVA UNIVERZITA
PRÁVNICKÁ FAKULTA

EFEKTIVITA A SPRAVEDLNOST

Vít Křížka

KŘÍŽKA, Vít: Efektivita a spravedlnost

POJEM: AXIOLOGIE

- z řeckého *axios* (= rovnocenný, zasloužený)
- **Rudolf Hermann Lotze** - filosofie hodnot
- moderní filosofická disciplína - součást praktické filosofie
- zabývá se hodnocením a hodnotami

KRITIKA: POJEM HODNOTA

Důvody kritiky:

- pojem hodnoty svádí k představě, jako kdyby šlo o věci, které stačí jen nalézt a následovat; hovoříme o hledání spravedlnosti hledání pravdy; hodnoty ale nejsou věci
- člověk má přímou zkušenost s hodnocením, ale představou hodnoty se teprve dodatečně snaží odpovědět na otázku, proč dal něčemu přednost před něčím jiným
- o hodnotách se velmi často hovoří, ale neumíme je přesně definovat; při pokusech o definici hodnoty často používáme definici kruhem: „hodnoty jsou to, čím se řídíme při svém hodnocení“

Z těchto důvodů někteří filozofové a zejména ekonomové dnes zkoumají především samotný proces hodnocení (rozhodování), nikoli předem dané hodnoty jako např. rovnost či svobodu.

POJEM: UŽITEK

Užitek označuje **subjektivní pocit uspokojení plynoucí ze spotřeby statků** (materiálních i duchovních).

V ekonomické teorii se racionálně jednající člověk (homo economicus) snaží svůj **užitek maximalizovat**.

S každým jednáním jsou spojené **náklady** (spotřebovaný čas a jiné statky). Racionálně jednající člověk se je snaží **minimalizovat**.

UŽITEK

FILOZOFICKÁ VÝCHODISKA

UŽITEK: FILOZOFICKÁ VÝCHODISKA

- **konsekvencialismus** - filozofické školy, které jednání hodnotí podle důsledků
- **welfarismus** - škola, která tvrdí, že jedinou hodnotou, na které záleží, je užitek či blahobyt
- **hédonismus** - filosofické učení o slasti jako hlavním motivu lidského jednání
- **utilitarismus** - kombinace konsekvencialismu a welfarismu

SMĚR: HÉDONISMUS

Epikúreisté byli nejčestnější lidé s nejhorší pověstí.

(Denis Diderot)

- **psychologický hédonismus** - lidé fakticky vyhledávají slast a pouze slast; veškeré jednání směřuje k dosahování slasti a vyhýbání se strasti
- **etický hédonismus** - slast je také nejvyšší dobro; Potěšení a bolest spojují psychologickou fakticitu s etickou normativitou

HÉDONISMUS: PŘEDSTAVITEL

Epikúros ze Samu

- řecký hédonistický filosof období helénismu
- zakladatel epikúreismu
- dosažení blaženého života v podobě duševního klidu a z něj vyplývajícího štěstí
- nutnost zbavit se strachu z bohů a strachu ze smrti

SMĚR: UTILITARISMUS

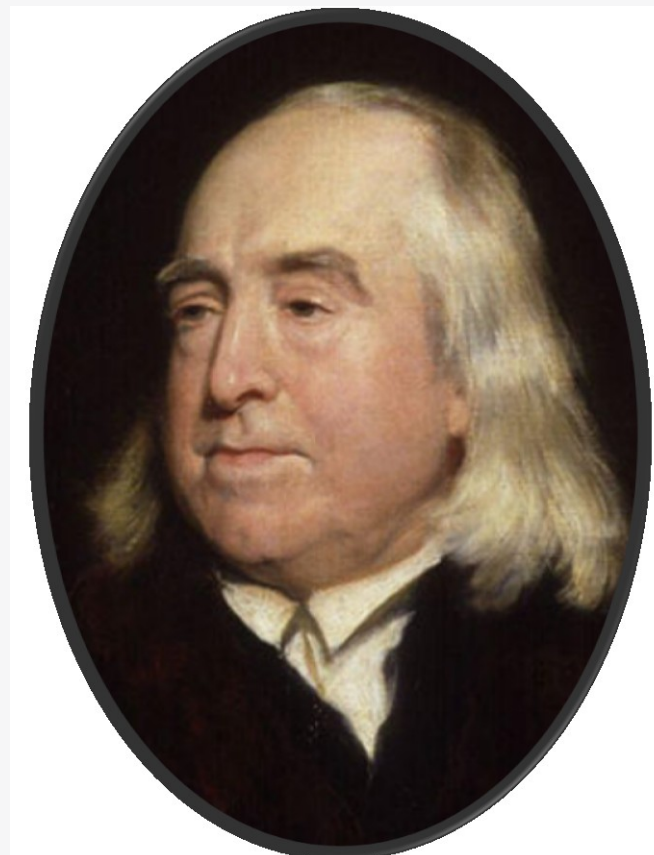
- z latinského **utile**, **utilis** (užitečný)
- filosofický a etický směr, který za cíl a měřítko lidského jednání pokládá **hledání blaha, prospěchu, užitku** a naopak omezování utrpení a bolesti
- navazuje na Epikura, Thomase Hobbese, Davida Hume, Adama Smithe
- směr eudaimonistický či hedonistický
- jednání hodnotí výlučně podle jeho důsledků (**konsekvencí**)

UTILITARISMUS: PŘEDSTAVITELÉ

Jeremy Bentham

- hlavní představitel (zakladatel) utilitarismu
- britský filosof a právní teoretik
- Utilitarismus jako prasečí filozofie
- *Úvod do principů morálky a zákonodárství* (1789)

UTILITARISMUS: JEREMY BENTHAM

Kritéria potěšení (užitku) dle Jeremy Benthama:

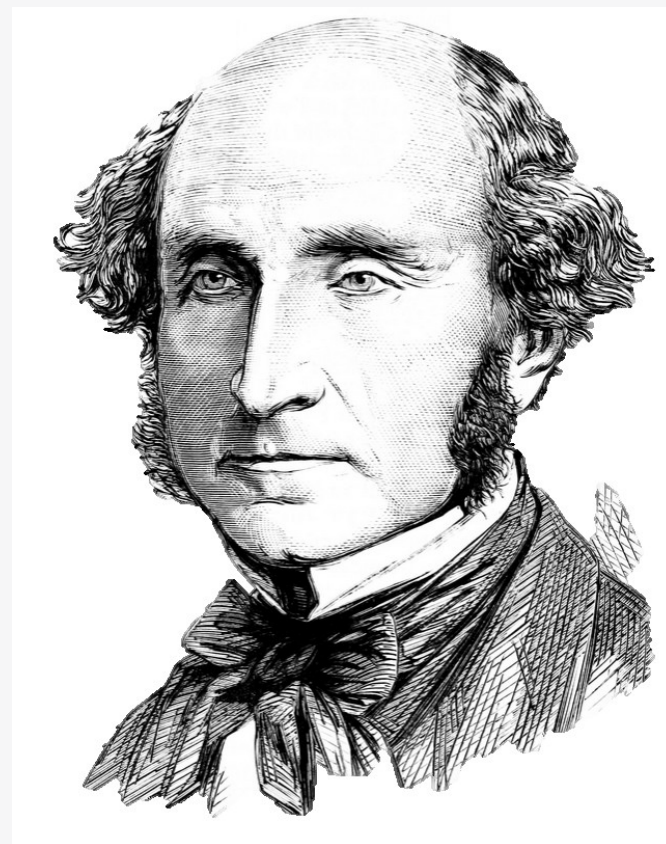
- **intenzita** - silnější potěšení je lepší než slabší
- **trvání** - delší potěšení je lepší než kratší
- **jistota** - jistější potěšení jsou lepší než méně jistá
- **blízkost** - rychlejšímu potěšení dáme přednost před pozdějším
- **plodnost** - plodná jsou taková potěšení, po kterých zpravidla následují další potěšení
- **čistota** - po nečistých potěšeních (např. nezávazný sex, alkoholová pitka) zpravidla následující negativní strasti

UTILITARISMUS: PŘEDSTAVITELÉ

John Stuart Mill

- anglický filosof, empirik, politický ekonom, liberální politik
- zlidštění utilitarismu - příklon k eudaimonismu (?)
- *O svobodě* (1859)
- *Úvahy o vládě ústavní* (1861)
- *Utilitarismus* (1863)

UTILITARISMUS: JOHN STUART MILL

Je nezpochybnitelné, že osoba, jejíž kapacity potěšení jsou nízké, je bude mít nejnáze uspokojitelné; a vysokými kapacitami obdařený člověk bude cítit, že všechno štěstí, které hledá, všechno štěstí tohoto světa je nedokonalé. Ale naučí se snést nedokonalosti, jsou-li jen trochu snesitelné, a nebude závidět bytosti, která si je nedokonalostí nevědoma. Je lepší být nespokojeným člověkem než spokojeným prasetem; lepší být nespokojeným Sókratem než spokojeným hlupákem. A pokud je hlupák nebo prase opačného mínění, pak jen proto, že znají pouze svůj pohled na otázku.

(z Utilitarismu, John Stuart Mill)

UTILITARISMUS: PŘEDSTAVITELÉ

Rudolf von Jhering

- německý profesor římského práva
- zájmová jurisprudence - právní pozitivismus, sociologická právní škola
- německý benthamismus - odmítnutí metodologického individualismu
- *Účel v právu* (1877-1883)

UŽITEK OD UŽITKU K BLAHOBYTU

UŽITEK: MĚŘENÍ UŽITKU

Existují dvě teorie měření užitku:

- **kardinalistická teorie** předpokládá, že užitek je přímo měřitelný; člověk je tedy schopen každému statku přiřadit konkrétní hodnotu užitku
- **ordinalistická teorie** tvrdí, že užitek není přímo měřitelný, avšak člověk dokáže všechny ostatní v danou chvíli dostupné statky seřadit od nejvíce preferovaného až po nejméně preferovaný

Dnes se přikláníme spíše k ordinalistické teorii.

UŽITEK: SČÍTÁNÍ UŽITKŮ

Existují dvě teorie sčítání užiteků:

- **metodologický individualismus** (Bentham, Mill) - společenský užitek (blahobyt) je celkovým součtem všech užiteků jednotlivců; „každý se počítá jednou, ne dvakrát“; lze uvažovat i o zvířatech, úvahy o zrovnoprávnění žen, otroků či homosexuálů
- **metodologický kolektivismus** (Jhering) - vlastní hodnotou je obecný užitek (blahobyt společnosti), individuální užitek oceňujeme až podle toho, jak přispívá nebo naopak škodí tomuto obecnému užitku

POJEM: EFEKTIVNOST

- vztah mezi rozsahem vyrobené produkce a způsobem jejího rozdělení
- větší efektivita = více užitku pro více lidí po delší dobu

Dva základní koncepty:

- **Paretova efektivnost** - velmi úzké pojetí
- **Kaldor-Hicksova efektivnost** - rozšířené pojetí Paretovy efektivnosti

POJEM: PARETOVA EFEKTIVNOST

- italský ekonom **Vilfredo Pareto** (1848-1923)
- **Paretova efektivnost** = stav ve společnosti, kdy již nelze zvýšit ničí blahobyt, aniž by nebyl snížen blahobyt někoho jiného
- poměrně **striktní pojetí** efektivnosti
- ve skutečnosti dochází zpravidla k tomu, že na změnách ve způsobu využití zdrojů někteří vydělávají a jiní prodělávají - Paretovo pojetí efektivnosti ovšem neumožňuje posoudit, zda jsou změny tohoto druhu ekonomicky výhodné nebo nevýhodné

POJEM: KALDOR-HICKSOVA EFEKTIVNOST

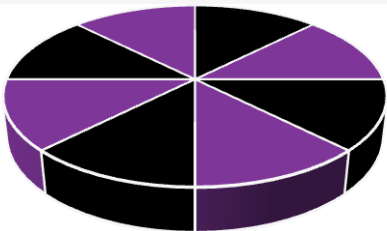
- rozšířené pojetí Paretovy efektivity
- snížení blahobytu určitých osob může přinést větší efektivity ekonomiky, pokud by ty osoby, jejichž blahobyt se zvýšil, byly schopny alespoň teoreticky odškodnit osoby, jejichž blahobyt se snížil
- na základě této kompenzace by společnost dospěla do stavu Paretova optima, protože by se blahobyt žádné osoby nesnížil

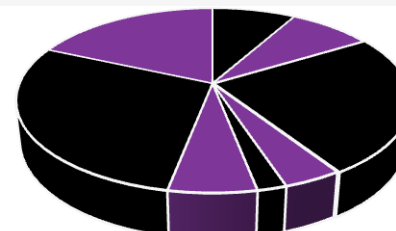
POJEM: EFEKTIVNOST A ROVNOST

Efektivní rozdělení vzácných zdrojů nemusí znamenat, že vyrobené statky jsou mezi členy společnosti rozděleny rovnoměrně nebo „spravedlivě“.

ROVNOST A EFEKTIVNOST

NEROVNOST A EFEKTIVNOST

ROVNOST A NEEFEKTIVNOST

NEROVNOST A NEEFEKTIVNOST

PROBLÉMY: EFEKTIVNOST A ROVNOST

- zvýšení ekonomické rovnosti je možné přerozdělením vytvořeného blahobytu (přerozdělováním příjmů), může mít ale za následek ztrátu části celkového ekonomického blahobytu, tím i nižší efektivnost
- přerozdělení omezuje odměnu za práci, která přináší vyšší ekonomický blahobyt, a tak - snížením její motivace - vede (za jinak stejných okolností) k nižší celkové produkci statků

OTÁZKA: EFEKTIVNOST A ROVNOST

Otázka vztahu efektivity a rovnosti je součástí otázky bohatství a chudoby a odstraňování nerovnosti.

Jde o jednu z nejdůležitějších ekonomických problémů vůbec.

Zabývá se jí i hospodářská a sociální politika vlád.

POJEM: SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOST

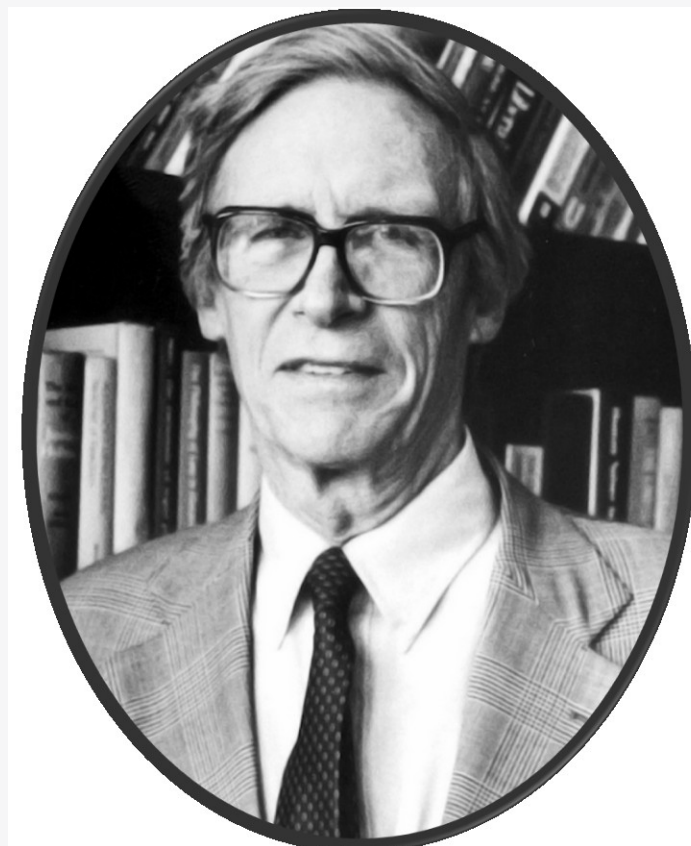
- souvisí spíše s **rovností** než s efektivitou, jde o otázku přerozdělování
- **sociální jistoty** - zabezpečení před nemocí, invaliditou, nezaměstnaností, ...)
- pojem **sociální spravedlnosti** jako sociální korekce rozdělování blahobytu (součtu užiteků), který produkuje tržní hospodářství
- **kritika sociální spravedlnosti** - rakouský ekonom Hayek, nepřípustnost zásahů do ekonomických zákonitostí trhu

SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOST: PŘEDSTAVITEL

John Rawls

- liberální americký politický filosof, profesor Harvardovy univerzity
- opak utilitarismus
- procedurální teorie spravedlnosti
- *Teorie spravedlnosti* (1971)

JOHN RAWLS: SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOST

- Rawls si klade za cíl systematicky vysvětlit spravedlnost na základě kritiky tradičních teorií, tudíž kritiky klasického utilitarismu
- trh sice disponuje eficientem alokace, ale je slepý k zohlednění různých, nerovných podmínek a šancí individua v přístupu k trhu, proto je nutné tuto „skandální přirozenou nerovnost“ v startujících podmínkách korigovat
- **závoj nevědění** - myšlenkový experiment; člověk je oproštěn od svých subjektivních schopností a objektivních daností

JOHN RAWLS: PRINCIPY SPRAVEDLNOSTI

1. Každá osoba má mít stejné právo na co nejširší systém základních svobod, které jsou slučitelné s obdobnými právy pro jiné lidi. Jedná se především o politická práva (volební právo, svoboda slova, shromažďování, ...).
2. Sociální a ekonomické nerovnosti při rozdělování bohatství, majetku a moci mají být upraveny tak, aby:
 - a) se u obou dalo rozumně očekávat, že budou ke prospěchu kohokoli a
 - b) byly spjaté s pozicemi a úřady přístupnými pro všechny.

Děkuji za pozornost.